

«БЕКТЕМИН»

Жалал-Абад мамлекеттик

университетинин ректору, техника

илимдеринин доктору, профессор

К.Ж.Усенов

“ 28 ” ноябрь 2019-ж.

Бейшеев Төлөгөндүн «Педагогика адистигиндеги студенттердин кыргызча кебин байытууда сөздүк менен иштөөнүн методикасы» деген темада 13.00.02-окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз тили) адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган кандидаттык диссертациялык ишине жетектөөчү мекеменин

РАСМИЙ ПИКИРИ

Диссертациялык иш И.Арабаев атындагы КМУнун педагогика факультетиндеги кыргыз жана орус тилдерин окутуунун технологиясы кафедрасында аткарылган.

Илимий жетекчи - педагогика илимдеринин доктору, И.Арабаев атындагы КМУнун кыргыз жана орус тилдерин окутуунун технологиясы кафедрасынын профессору Мусаева Венера Инятовна.

1. Изилдөө ишинин актуалдуулугу.

Кыргыз Республикасында 2014-2020-жылдары мамлекеттик тилди өнүктүрүүнүн жана тил саясатын өркүндөтүүнүн Улуттук программасында “кыргыз тилинин адабий нормаларын өркүндөтүү”, “эки жана көп тилдүү терминологиялык сөздүктөрдүн кенири жеткиликтүүлүгүн камсыз кылуу”, “илимий терминдерди, түшүнүктөрдү колдонууну жөнгө салуу, белгиленген тартипте аларды стандартташтыруу боюнча билимдин ар түрдүү тармактарынын адистеринен жана лингвисттерден турган Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу туруктуу терминологиялык комиссияны

(терминком) түзүү” сыяктуу учурга шайкеш келген өзөктүү маселелер коюлган. Ушуга ылайык, педагогикалык адистик боюнча жогорку билим берген окуу жайлардын алдына тез өзгөрмөлүү замандын талабына шайкеш келген, ар тараптан өнүккөн, үлгүлүү сүйлөө маданиятына ээ, ак ниет, мекенчил чыныгы атуулдарды окутуп-тарбиялап чыгарууга өзгөчө маани берилүүдө. Дүйнөдө жүрүп жаткан ааламдаштыруу бүгүнкү күндө жаңы мамиле-көз караштарды, жаңыча ой жүгүртүүлөрдү талап кылып жаткандыгы белгилүү.

Башталгыч мектепте кыргыз тилин окутууда өзүнүн керектүүлүгү, татаалдыгы, ар тараптуулугу менен өзгөчөлөнгөн сөздүктөр аркылуу кыргызча кебин байытууга үйрөтүү, дегеле, кыргыздын кеп байлыгын педагог адистерге үйрөтүүнү кайрадан жандандыруунун зарылдыгы пайда болууда. Эне тилибиздин морфологиялык форма-категорияларын, тыбыштык түзүлүшүн, сөз маанилерин жана синтаксистик конструкцияларын камтыган кыргыз тилинин сөз айкаштарынын, сөз берметтеринин, сүйлөө маданиятынын кереметүүлүгүн, нарк-насилин, барк-баасын биз элдик санат-насыят, термелерден, макал-лакап, табышмак, учкул сөздөрдөн баштап, «Манас» эпосу аркылуу, ошондой эле бардык жүрүм-турум, сүйлөө адебине чейин жазылган Жусуп Баласагындын “Куттуу билим” дастаны сыяктуу чыгармалар аркылуу ошону менен бирге эле ар кыл типтеги сөздүктөрдүн үстүнөн иштетүү менен окутуп-тарбиялай алат.

Сөздүктөрдү түзүү иши дүйнөлүк тажрыйбада абдан кеңири тараган, эгерде, сөздүктөрдүн түзүлүү, калыптануусунун тарыхына кайрылсак, Орхон-Енисей жазма эстеликтери, Махмуд Кашгари, В.В.Радлов, С.Е.Малов, В.В.Бартольд, К.Тыныстановдон баштап, Б.Ю.Юнусалиев, Х.Карасаев, К.К.Юдахин, К.К.Сартбаев, Д.Исаев, А.Акматалиев ж.б. эмгектерин атоого болот. Ошондой эле, жалпы педагогика илимине салым кошкон окумуштуулар катары А.Осмонкулов, Б.Өмүралиев, И.Бекбоев, Э.Мамбетакунов, А.Ж.Муратов, К.Д.Добаев, Н.Ишекеев, С.Калдыбаев, В.И.Мусаева, Ж.А.Чыманов, С.К.Рысбаев, С.Т.Батаканова, С.Момуналиев, С.С.Сакиева,

М.Х.Манликова, Н.А.Ахметова, К.Биялиев, А.Мукамбетовалардын ысымдары атоого татыктуу.

Кыргыз тили Кыргызстандын эл аралык аренада мамлекеттик тил катары карым-катнаш жасоонун зарыл тилдик каражаты болгондугуна карабастан, сөздүктөр менен иштетүү аркылуу кыргызча кеп байлыгын жыйноо жаңыдан гана иликтенип башталды. Кыргыз тилин окутууда жогорку окуу жайлардагы педагогика адистигиндеги студенттерди сөздүктөр менен иштетүү аркылуу кыргызча кеп байлыгына үйрөтүү маселелери али изилденбегендиги, анын биринчи жолу иликтөөгө алынышы илимий иштин **актуалдуулугун** туюндуруп турат.

2. Диссертациянын илимий жоболорунун, натыйжаларынын жана сунуштарынын негизделгендигинин даражасы

Диссертациялык изилдөөдөн улам келип чыккан жоболор, натыйжалар жана сунуштар теориялык жана практикалык жактан негизделген. Алар азыркы педагогика, дидактика, тил илими, аны окутуунун методикасынын жетишкендиктерине эл аралык жана ата мекендик окумуштуулардын илимий-методикалык тажрыйбаларына, изденүүчүнүн жеке өзүнүн эксперименттик сыноо иш-аракеттеринин негизинде иштелип чыккан. Илимий жоболорунун, натыйжаларынын жана сунуштарынын негизделгендигинин даражасы төмөнкүдөй милдеттердин чечилгендиги менен тастыкталат. Атап айтканда:

1. Кыргызча кепти байытууда сөздүк менен иштөөнүн илимий-теориялык негиздери, сөздөрдүн түзүлүү, калыптануу тарыхынан жана сөздөрдүн которулушундагы өзгөчөлүктөрү, сөздүктөрдүн түрлөрү жана типтери, Махмуд Кашкаринин “Түрк тилдеринин сөздүгү”, Х.Карасаев менен К.К.Юдахиндин сөздүктөрү, кыргызча кепти байытууда сөздүктөрдүн ролу, маани-маңызы жана алардын лексикалык, грамматикалык жактан түзүлүштөрү иликтенилген.

2. Изилдөөдө байкоо методу, салыштыруу методу жана жалпылоо методдору аркылуу студенттердин алгачкы билим деңгээлдери териштирилген. Тажрыйбанын бардык этабында студенттер менен аңгемелешүү методу да жигердүү пайдаланылган. “Кыргыз тили”, “Кыргыз

тилинин практикалык курсу”, “Кыргыз тили жана адабияты” дисциплиналары боюнча тесттик тапшырмаларды аткарууда студенттердин кыргыз тили боюнча сөз байлыктарынын канчалык деңгээлде экендигин байкоо методу аркылуу билүү менен кыргызча кепти байытуунун педагогикалык шарттары түзүлгөн. Ошону менен бирге эле жаңы сөздөр жабыла киргендиги тууралуу аңгемелешүү методу ишке ашырылып, студенттер жаңы неологизм сөздөрдүн сөздүгүн түзүү иштерин аткарышкан.

3. Изилдөөнүн аңгемелешүү, сурамжылоо, байкоо жүргүзүү, анкета алуу методдору аркылуу учурдагы билим берүү саясатынын жаңы концепцияларынын бири интерактивдүү, инновациялык окутуу, аларды пайдалануунун абалы лексикографиянын интерактивдүү окутуудагы жетишкендиктер менен кемчиликтерин, окутуунун салттуу формалары менен болгон карым-катышын байкоо, сөздүктөр менен иштөөгө арналган сабактардын сапатын көтөрүү ишинде болуп жаткан жаңылыктарды жайылтуу багытында дидактикалык, адабий-эстетикалык маселелерди, жол-жоболорду сунуштоо жана анда натыйжага ээ болуунун илимий божомолун аныктап чыгууга мүмкүнчүлүк түзүлдү.

4. Педагогикалык эксперимент методунун башталышында студенттердин басымдуу көпчүлүгү “орто” деген баа алышып, “жакшы” деген баалар аз санда болсо, эксперименттин аягында “эң жакшы”, “жакшы” жана “орто” деген бааларга татыктуу болушкан.

5. Лексикографияны окутуунун дидактикалык, тилдик-коммуникативдик жана рухий-эстетикалык негиздерин аныктоо менен коюлган максатты чечүү үчүн бир нече милдеттер чечилген.

6. Сөздүктөрдү түзүүдөгү лингводидактикалык талаптар катары төмөнкүлөр таанылган. Алар:

- алфавиттик тартиптин сакталышы;
- окутуучулук максатты көздөшү;
- таанып-билдирүүчүлүк мааниси;
- маалымат берүүчүлүк кызматы;

- орфографиялык эрежелердин сакталышы;
- сөз жасоочулук эрежелердин сакталышы;
- орфоэпиялык эрежелердин сакталышы;
- таалим-тарбиялык таасирдүүлүгү;
- лексико-грамматикалык жактан бүтүндүүлүгү ж.б. Сөздүктүн кайсы гана түрү же тиби болбосун мына ушул жана башка да дидактикалык талаптарды жетекчиликке алуусу зарылдыгы белгиленген.

3. Диссертанттын жеке өзү тарабынан алынган маанилүү натыйжалар жана алардын билим берүү, илим, практика үчүн мааниси

Изилдөөдөн улам төмөнкүдөй жаңы натыйжалар алынган:

1) Сөздүктөр жана алардын түзүлүүсү, калыптануу тарыхы иликтенилген. Илимий-теориялык, илимий-педагогикалык, илимий-методикалык адабияттар талдоого алынган жана жалпылаштырылган;

2) Сөздүктөр жана алардын түрлөрүнүн башкы өзгөчөлүктөрү жана окутуп-тарбиялоочулук маани-маңызы аныкталып, бул маселе биринчи ирет изилдөөнүн объектисине айланып, жыйынтыктар чыгарылган;

3) Педагогика адистигиндеги студенттердин кыргызча кебин байытууда сөздүк менен иштөөнө үйрөтүүнүн максат-милдеттери, дидактикалык принциптери, критерийлери жана компоненттери илимий-теориялык жана методологиялык жактан алгачкы ирет негизделген;

4) Педагогика адистигиндеги студенттердин кыргызча кебин байытууда сөздүк менен иштөөнүн методикасы биринчи жолу иштелип чыккан;

5) Педагогика адистигиндеги студенттердин кыргызча кебин байытууда сөздүк менен иштөөнүн формалары, ыкмалары, каражаттары жана методдору сунушталган;

6) Педагогика адистигиндеги студенттердин кыргызча кебин байытууда сөздүк менен иштөөнүн жалпы методикасы иштелип чыккан;

4. Изилдөөнүн натыйжаларынын жаңылыгы жана ишенимдүүлүгү

Диссертациянын натыйжаларынын жаңылыгы:

1) Сөздүктөр жана алардын түзүлүүсү, калыптануу тарыхы иликтенилип,

илимий-теориялык, илимий-педагогикалык, илимий-методикалык адабияттар талдоого алынгандыгында жана жалпылаштырылгандыгында;

2) Сөздүктөр жана алардын түрлөрүнүн башкы өзгөчөлүктөрү жана окутуп-тарбиялоочулук маани-маңызы аныкталып, бул маселе биринчи ирет изилдөөнүн объектисине айланып, жыйынтыктар чыгарылгандыгында;

3) Педагогика адистигиндеги студенттердин кыргызча кебин байытууда сөздүк менен иштөөгө үйрөтүүнүн максат-милдеттери, дидактикалык принциптери, критерийлери жана компоненттери илимий-теориялык жана методологиялык жактан алгачкы ирет негизделгендигинде;

4) Изилдөөдөн алынган натыйжалардын биринчи жолу педагогикалык эксперименттен өткөрүлүп, текшерилгендигинде.

5) Педагогика адистигиндеги студенттердин кыргызча кебин байытууда сөздүк менен иштөөнүн формалары, ыкмалары, каражаттары жана методдору сунушталгандыгында;

6) Педагогика адистигиндеги студенттердин кыргызча кебин байытууда сөздүк менен иштөөнүн жалпы методикасы иштелип чыккандыгында;

7) Педагогика адистигиндеги студенттердин кыргызча кебин байытууда сөздүк менен иштөө маселесинин ырааттуу изилдөөгө алынышы жана аны мындан ары системалуу жолго коюу багытындагы практикалык сунуштардын көрсөтүлгөндүгүндө.

Диссертациянын натыйжаларынын ишенимдүүлүгү:

1) Диссертанттын изилдөөсү Кыргыз Республикасынын Конституциясынын, билим берүү, мамлекеттик тил багытындагы мыйзам актыларынын, кыргыз тилинен билим берүү боюнча мамлекеттик стандарттын жана окуу программасынын талаптарына ылайык ишке ашырылгандыгы менен;

2) Ата Мекендик жана чет өлкөлүк педагогдордун, дидакттардын, психологдордун, тилчи-окумуштуулардын илимий-теориялык, илимий-педагогикалык, илимий-методикалык эмгектерин талдоого алгандыгы менен;

3) көп жылдар бою жыйнаган илимий-педагогикалык, илимий-методикалык тажрыйбалары менен;

4) педагогикалык экспериментте Кыргызстандын бардык региондорун камтуу менен так, туура, майнаптуу жыйынтыктарды алгандыгы жана аларды практикага жайылткандыгы менен мүнөздөлөт.

5. Изилдөөнүн натыйжаларынын практикалык баалуулугу

Диссертациянын теориялык жана практикалык жыйынтыктары, сунуштары кыргыз тилин окутуунун жумушчу окуу программаларын, окуу китептерин, окуу-методикалык комплекстерди түзүүнү өркүндөтүүдө, жогорку окуу жайларда кыргыз тили дисциплинасын окутуунун мазмунун байытууда, анын натыйжалуулугун арттырууда жардам берет. Жогорку окуу жайларда кыргыз тили дисциплинасын окутууда түздөн-түз пайдаланылат жана кыргыз тили боюнча билимдерди өркүндөтүү курстарына, аспиранттар, докторанттар, изденүүчүлөр, окуу китептеринин авторлоруна, методист-окумуштуулардын иштерине илимий-методикалык жактан өз салымын кошот.

6. Диссертациянын натыйжаларын жана жыйынтыктарын колдонуу боюнча сунуштар

1. Изилдөөнүн натыйжалары, жыйынтыктары кыргыз тилинен билим берүүнүн окуу-нормативдик документтерин жаңыртып түзүүдө;

2. Кыргыз тилинин жумушчу окуу программаларынын, окуу китептеринин мазмунун байытууда жана тереңдетүүдө;

3. Кыргыз тилинин окуу-методикалык комплектилеринин методикалык деңгээлин көтөрүүдө;

4. Жаңы мазмундагы методикалык колдонмолорду, дидактикалык материалдарды, көнүгүү, машыгуу жыйнактарын даярдоодо колдонууга сунушталат.

7. Автореферат менен диссертациянын мазмундарынын бири-бирине дал келүүсү

Автореферат диссертациялык иштин негизги мазмунун чагылдырып турат. Тактап айтканда, диссертация изилдөөнүн илимий негизин камтыган киришүүдөн, үч главадан жана алардан келип чыккан корутундулардан, жалпы

корутунду жана практикалык сунуштардан турат. Тема боюнча диссертанттын 13 макаласы жарык көргөн.

Диссертациялык иште жогорудагыдай жетишкендиктер менен бирге кай бир мүчүлүштүктөр да кездешет. Алар төмөнкүлөр:

1. Диссертациянын тиркемесинде көлөмдүү материалдар орун алган. Алардын арасынан, балким, кай бирлерин кыскартылган түрүндө сунуш кылса да ыңгайлуу болчудай;

2. Илимий адабияттардын тизмесин келтирүүдө КРнын жогорку аттестациялык комиссиясы тарабынан бекитилген инструкциянын талаптары толук аткарылбаганы мисалга алсак, кээ бир илимий булактардын басылган басмасы же беттери жазылбай калганы учурайт.

Бул келтирилгендер, албетте, изденүүчүнүн эмгегинин жалпы мазмунуна, структуралык түзүлүшүнө жана илимий-методикалык деңгээлине эч кандай таасирин тийгизе албайт деп эсептейбиз.

Бейшеев Төлөгөндүн «Педагогика адистигиндеги студенттердин кыргызча кебин байытууда сөздүк менен иштөөнүн методикасы» деген темадагы диссертациялык изилдөөсү Кыргыз Республикасынын Жогорку аттестациялык комиссиясынын «Окумуштуулук даражаларды ыйгаруунун тартиби жөнүндөгү» Жобосунун 10-пунктунун талаптарына толук жооп берет. Ал эми изденүүчү Бейшеев Төлөгөн 13.00.02 - окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз тили) адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын алууга татыктуу деп эсептейбиз.

Пикир Жалал-Абад мамлекеттик университетинин башталгыч билим берүүнүн теориясы жана методикасы, педагогика жана психология кафедраларынын кеңейтилген жыйынынын отурумунда 2019-жылдын 27-ноябрында (№7 протокол) талкууланып, бекитилди.

Катышкандар:

1. Сакиева С.С.- педагогика илимдеринин доктору, профессор (13.00.02);
2. Токтогулов С.Т.- педагогика илимдеринин доктору, проф.м.а. (13.00.01);
3. Ураимов К.М. - педагогика илимдеринин кандидаты доц.м.а. (13.00.02);

4. Нусупова Р.С. - педагогика илимдеринин кандидаты, доц.м.а. (13.00.01);
5. Найманбаев М.Ж. - педагогика илимдеринин кандидаты, доцент (13.00.01);
6. Рыскулова Г.У. - педагогика илимдеринин кандидаты, доцент (13.00.01);
7. Тажибаева Ж.К. - педагогика илимдеринин кандидаты доц.м.а. (13.00.02);
8. Ажыкулов С.М. - педагогика илимдеринин кандидаты, доц.м.а. (13.00.01);
9. Халдарова Ы.А. - педагогика илимдеринин кандидаты, доцент (13.00.01);
10. Ажыбаева З.А. - филология илимдеринин кандидаты, доцент (10.00.01)

Отурумдун төрайымы, педагогика
илимдеринин доктору, профессор

С.С.Сакиева

*Педагогика илимдеринин доктору, профессор С.С.Сакиеванын колун
тастыктайм.*

*Жалал-Абад мамлекеттик университетинин окутуштуу катчысы,
педагогика илимдеринин кандидаты, доц.м.а.*

Р.С. Нусупова

*Дата постүүлөсүнө
отзюва в де Д13.18.580
30.11.2019г
Ч. секр. : Д. Ажыбаева Д.К.*